Трохи іншою є частотність кодів у промовах Черчілля (таблиця 5)

Obercode	Code	Anzahl
Політично-ідеологічні імпліцитні	Посилання на досвід	23
Політично-ідеологічні експліцитні	Показ можливості	21
Політично-ідеологічні імпліцитні	Логічний висновок	19
Політично-ідеологічні експліцитні	Логічний висновок	18
Політично-ідеологічні імпліцитні	Порівняння/аналогія	13
Політично-ідеологічні імпліцитні	Посилання на авторитет	12

Таблиця 5 Частотність кодів у промовах В. Черчілля

Як видно з таблиці, у промовах Черчілля переважають імпліцитні аргументи «Посилання на досвід» з політично-ідеологічної групи (23 рази) і експліцитні аргументи «Показ можливості» з цієї ж групи. (21раз). Частотними також є імпліцитні та експліцитні аргументи «Логічний висновок» з політично-ідеологічної групи, а також імпліцитні аргументи «порівняння/ аналогія» і «посилання на авторитет» з цієї ж тематичної групи.

Результати дослідження свідчать, що обидва політики у своїх промовах надавали перевагу різним типам аргументації. Однак і в Черчілля, і в Геббельса домінують аргументи політчно-ідеологічної тематики. Це пояснюється історичними умовами досліджуваного періоду та важливістю ідеології як засіб впливу на суспільство населення.

Література

Schmied R.– Argument und Argumentation: Logische Grundlagen der Argumentationsanalyse. 2., überarb. Aufl.. – Hannover: Vandenhock & Ruprecht, 2007. – 246 S. Funktionsübersicht und Screenshots von MAXQDA.: доступно з http://www.maxqda.de/produkte/funktionen. Schmied R. Argumentationstheorie: доступно з http://www.joachimsch mid.ch/docs/DMtArgumThe.pdf>

ТЄЛКОВА О.В.
(Запорізький нац. ун-т)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЛІНГВО-ПОНЯТІЙНОЇ СУТНОСТІ ТЕРМІНУ «МЕТАДИСКУРС» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

In the article a concept «metadiscourse» is examined within the framework of modern linguistics, and also problem of delimitation of the concept from the related. The object of the research is to systematize the various interpretations offered by numerous researchers and determination lingua conceptual nature of the term.

Keywords: *metadiscourse, metalanguage, metatext, metacommunication.*

Протиріччя у трактуванні терміна “метадискурс”, напевно, виникли ще у 1959 році, коли лінгвіст Зелліг Харрис увів у науковий обіг нове поняття, поєднавши у його визначенні несумісні, з формальної точки зору, аспекти: метадискурс, зазначив науковець, – це спосіб розуміння метамови у її використанні, що відтворює спробу автора, який створює текст, допомогти читачеві краще цей текст зрозуміти і сприйняти [Hayland 2005, с. 3]. Як можна помітити, у цьому трактуванні стикаються не тільки термінологічні протиріччя (під мовою у її використанні у сучасній лінгвістиці розуміють мовлення, можливо, йдеться про метамову, яку пропонують розглядати як мову, що використовують для опису власне мови). Розмитість поняття виникає також внаслідок невизначеності критеріїв, що слугують основою для дефініції: в одній площині автор розміщує відношення між текстом і його породжувачем та автором і читачем цього тексту. Слід зауважити, що, незважаючи на численні роботи, присвячені дослідженню метадискурса, остаточно ці проблеми не вирішено до нинішнього часу.

У науковому обігу існує дещо формалізований підхід не тільки до визначення поняття “метадискурс”, проблеми відмежування цього поняття від суміжних, таких як “метамова”, “метатекст”, “метакомунікація”, вирішуються неоднозначно вітчизняними і зарубіжними дослідниками у межах різних напрямів сучасної лінгвістики. Достатньо розповсюдженим є підхід, що пропонує визначати ці поняття, спираючись на їх реляційну природу та референційну віднесеність з предметом висловлювання: **метамова** – це мова про мову, система мовних засобів, за допомогою яких описують власне мову як лінгвальне явище [Лайонз 1978, с. 10]. **Метатекст** утворює своєрідну рамку тексту, яка забезпечує внутрішнє членування та структурну організацію тексту, одночасно метатекст свідчить про присутність автора, який у такий спосіб коментує породжуваний текст [Вежбицка 1978, с. 421]. Вияв **метакомунікації** у природному спілкуванні відбувається завдяки використанню спеціальних мовленнєвих актів – це деіксис дискурсу, який спрямований на регуляцію комунікативної взаємодії [Wunderlich 1976]. **Метакомунікативні одиниці** використовуються для організації комунікативного процесу – слугують для встановлення, підтримки і завершення комунікативного контакту [Почепцов 1981; Чхетиани 1987]. Складність визначення комунікативної сутності метамовних одиниць полягає у тому, як слушно зазначає Макаров М.Л., що метакомуникативні функції можуть виконувати різноманітні елементи дискурсу від звуку до інтонації, частки, вигуку або слова до самостійних мовленнєвих ходів чи навіть обмінів [Макаров 2003, с. 197]. **Метадискурс** по відношенню до дискурсу є тим самим, що метамова до мови [Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage 1994, с. 301].

Різноманітність трактування терміна “метадискурс” обумовлюється також підходами, які існують у зарубіжному та вітчизняному мовознавстві. В американській та англійській школах аналізу дискурсу “метадискурс” визначається через відношення тексту з його породжувачем [Hayland 2005], французька школа аналіза дискурсу розуміє “метадискурс” як вияв поліфонічності (гетерогенності) дискурсу, який наскрізь пронизаний словами та висловленнями інших [Anscombre J.-Cl., Ducrot O. 1983; Authier-Revuz 1995; Maingueneau 1998]. У вітчизняному та російському мовознавстві проблема визначення лінгво-понятійної сутності терміна “метадискурс” знаходиться на етапі розробки [Малікова 1992; Матюхіна 2004; Григорьева, 2006; Садовская, 2008].

Проблемність визначення лінгвальної сутності терміна “метадискурс” полягає у відсутності єдиної класифікації метадискурсивних одиниць і нечітких критеріїв, що є

основою для створення типології таких одиниць. Вирішення питання ускладнюється також розмитістю власне терміна “дискурс”, що безпосередньо впливає на визначення природи метадискурсу. Визначення поняття “метадискурс” має й практичне значення, враховуючи необхідність створення єдиної системи лінгвістичних термінів в українській лінгвістиці.

Отже, основна мета нашої статті – спроба визначення лінгво-понятійної сутності терміна “метадискурс” – зумовлює наступні завдання:

- розглянути трактування терміна “метадискурс” у рамках когнітивно-дискурсивного і комунікативного підходів;
- визначити поняттєвий об’єм терміна у сучасній лінгвістиці.

Об’єктом нашого аналізу є термін “метадискурс”, а предметом – різноманітні трактування цього терміну у межах когнітивно-дискурсивного та комунікативного напрямів сучасної лінгвістики.

Проблеми відмежування терміну “метадискурс” від суміжних виникають не тільки з причини формалізованості підходу до їх визначення, як здається, труднощі пов’язані зі складною природою феномену, який одночасно є одиницею мовного рівня (мови як системи віртуальних знаків), що функціонує у мовленні і використовується для регуляції комунікативних відношень. Існуючи у тексті, як матеріальному відбитку дискурсивних відношень, ці одиниці регулюють як внутрішні текстуальні відношення, так і відношення між автором тексту та власне текстом.

Рефлексивний характер мовних одиниць, спрямованих на регулювання відносин адресант-текст-адресат, був виявлений Ляпон М.В., яка виділяє одиниці спеціального метамовного призначення – релятиви (кваліфікатори), які встановлюють контакт суб’єкта повідомлення з інформативним наповненням висловлювання. Їх метамовний характер виявляється тоді, коли відбувається „роздвоювання того, що підлягає оцінці; спеціальним об’єктом уваги мовця стає не власне позначуване, а словесна форма, яка використовується (спосіб вербалізації, мовне оформлення повідомлення) […]. У семантиці „мета”-кваліфікатора можуть відбиватися сліди внутрішнього діалогу з адресатом: претензії на адекватність формулювання, вибачення за її різкість і т. і.” [Ляпон 1986, с. 54]. Таким чином, за допомогою метамовних релятивів мовець здійснює контроль і самоконтроль у процесі спілкування, що дозволяє зробити його більш ефективним.

Типологія текстуальних маркерів метадискурсу була запропонована В. Ванд Коппл [Vande Kopple W., 1985], яка поділяла їх на текстуальні (конектори, глоси та маркери аргументації та наративності) й міжособистісні (маркери локалізації, маркери авторського відношення і коментарі, які висловлюють відношення автора до повідомлюваного). Класифікація К. Хайланда [Hayland 2005] заснована на функціональному підході, який дозволяє виділити 2 аспекти взаємодії: автора з текстом і автора із читачем. Авторське відношення із текстом регулюють маркери переміщення, маркери структури тексту, внутрішньотектові посилання, маркери доказів, глоси тощо.

У роботах Ж. Отьє-Ревю, присвячених діалогічності мовлення, слова метадискурсивного характеру називаються „наївним метадискурсом”, формули якого „вплетені в хід дискурсу як показники діяльності з контролю і регулювання процесу комунікації” [Отье-Ревю 1999, с. 55]. Вона вважає, що причиною вживання формул наївного метадискурсу є спільна домовленість двох співрозмовників стосовно відповідності слова предмету або ситуації і виділяє певні звороти, які висловлюють: „сумнів, застереження (*X en quelque sorte, au sens figuré (X у деякому розумінні,*

образно висловлюючись; (не) в прямому розумінні…); сумнів (*X, en général (X, взагалі), X, si vous voulez, si on peut ainsi dire (X, якщо бажаєте, якщо можна так висловитися)*; застереження, уточнення (*X ou plutôt Y (X, або скоріш, У*), *X, je devrais dire Y (X, я повинен був сказати У), X, que je dis, Y (X, що я кажу, У*)" [Отье-Ревю 1999, с. 56] та деякі інші.

Точку зору Ж. Отьє-Ревю поділяє Д. Менгено, який зазначає, що мовлення постійно супроводжується „більш-менш явним метадискурсом, який віддзеркалює роботу з пошуку відповідності терміна референту" [Maingueneau, с. 145], що сприяє утворенню мовцем всередині власного висловлювання різних рівнів. Д. Менгено виділяє декілька груп метадискурсивних операторів, які призначені для: самовизначення мовця, який посилається у своєму мовленні на слова інших: *pour faire savant* (як говорять науковці), *pour parler politicien* (як кажуть політики); позначення неадекватності термінів: *métaphoriquement* (метафорично), *en quelque sorte* (у деякому сенсі), *si l'on peut dire* (якщо можна так сказати); самовиправлення: *j'aurais dû dire* (я повинен був сказати), *que dis-je* (що я кажу); підтвердження: *c'est bien ce que je dis* (саме те, що я говорю) [Maingueneau 1998, с. 145] та деякі інші.

Григорьєва В.С. пропонує розрізняти такі поняття як "метадискурс" і "мета-вирази". Під першим вона розуміє мовні елементи, які не виконують основну функцію тексту, а уточнюють адресату внутрішнє членування та організацію цього тексту, головним критерієм для визначення слугує функціональний. Щодо мета-виразів, авторка дає достатньо широкий, на наш погляд, клас мовних засобів, до яких вона відносить не тільки конектори, що слугують для зв'язку окремих частин дискурсу, а й окремі речення і прислівники, які експліцитно пояснюють хід дискурсивного процесу [Григорьева, 2006]. Авторка розглядає метадискурсивні елементи як маркери текстової організації дискурсу, маркери породжуваного висловлення і маркери комунікативної взаємодії, об'єднуючи їх таким чином за основною функцією: вони слугують для уточнення організації дискурсу.

Інтеракційний підхід до дискурсу [Дейк Т. А. ван 1989; Kerbrat-Orecchioni 1990; Maingueneau 1991; Charaudeau 1992; Vion 1998; Арутюнова 1998; Кубрякова 2004] визначає його як динамічне та інтерактивне явище, що зумовлюється спільною діяльністю комунікантів, точніше – співрозмовників (*coénonciateurs*). Це форма використання мови у реальному спілкуванні, що віддзеркалює певний тип соціальної поведінки людини, створюється для конструювання особливого світу і є частиною процессу комунікації. У світлі таких поглядів основне функціональне призначення метадискурсу полягає все ж таки в його безпосередній участі у породженні дискурсу, він використовується для регуляції мовленнєвої взаємодії і взаємного визначення комунікативних позицій в інтеракції [Dictionnaire d'analyse du discours 2002, p. 373-375]. Завдяки метадискурсу реалізується такий важливий аспект мовленнєвої діяльності, як коментування мовцем свого мовлення, або мовленнєвої діяльності партнерів по комунікації. Таким чином, метадискурс можна розглядати як систему мовних засобів адаптації мовленнєвого коду до комунікативно-діяльнісних потреб в процесі вербального втілення комунікативного задуму.

Отже, окреслюючи перспективи наших подальших досліджень, слід зазначити, що проблеми визначення поліфункціональної ролі, яку відіграє метадискурс в тканині дискурсу, а також класифікації метадискурсивних одиниць у рамках інтеракційного підходу залишаються донині невирішеними. Комплексний підхід до розв'язання виділених проблем дозволить, на нашу думку, систематизувати мовні засоби втілення метадискурсу і дослідити їх функціонування у дискурсі.

Література

Hayland K. Metadiscourse. – Cornwall: MPG Books Ltd, 2005. – 230 p. *Лайонз Дж.* Введение в теоретическую лингвистику. – М.: Прогресс, 1978. – 540с. *Вежбицка А.* Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике : сб. статей. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 402–421. *Wunderlich D.* Methodological remarks on speech act theory // Speech Act Theory and Pragmatics. — Dordrecht; Boston, 1980. — P. 291—312. *Почепцов Г.Г.* Фатическая метакоммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. — Калинин, 1981. — С. 52—59. *Чхетиани Т.Д.* Метакоммуникативные сигналы слушающего в фазе поддерживания речевого контакта // Языковое общение: Единицы и регулятивы. — Калинин, 1987. — С. 103—107. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДК “Гнозис”, 2003. – 276 с. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* / [sous la direction de J. Dubois]. – Larousse, 1994. – 514 p. *Anscombre J.-Cl., Ducrot O.* L'argumentation dans la langue. – Bruxelles : Pierre Mardaga, 1983. - 184 p. *Authier-Revuz J.* Ces mots qui ne vont pas de soi: boucles réflexives et non-coïncidences du dire. – Larousse, 1995. – 869 p. *Maingueneau D.* Analyser les textes de communication. – Paris: Dunod, 1998. – 208 p. *Малікова О.В.* Про типи метамовних одиниць // Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць: зб. наук. праць. – Київ, 1992. – С. 157–164. *Матюхіна Ю.В.* Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI-XX ст. : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. – Х., 2004. – 20 с. *Григорьева В.С.* Речевое взаимодействие в прагмалингвистическом аспекте (на материале немецкого и русского языков). – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2006. – 80 с. *Садовская Е.В.* Интердискурс. Интертекстуальность. Метадискурс. К проблеме формирования висказіваний другого в дискурсе // Вестник СамГУ. – 2008. - № 1(60). – С. 167-174. *Ляпон М.В.* Смысловая структура сложного предложения и текст: к типологии внутритекстовых отношений. – М.: Наука, 1986. – 199 с. *Vande Kopple W.J.* Some Exploratory Discourse on Metadiscourse // College Composition and Communication. – 1985. – № 36 (1). – P. 82-93. *Отье-Ревю Ж.* Явная и конститутивная неоднородность: к проблеме другого в дискурсе // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса: сб. статей [ред. П. Серио]. – М.: Прогресс, 1999. – С. 54–96. *Дейк Т.А. ван* Язык. Познание. Коммуникация [пер. с англ. В. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. *Kerbrat-Orecchioni K.* Les interactions. – Paris: Armand Colin, 1990. – 318p. *Maingueneau D.* L’ analyse du discours. – Paris: Dunod, 1991. – 400 p. *Charaudeau P.* Grammaire du sens et de l’expression. – Paris: Hachette, 1992. – 852 p. *Vion R.* Les sujets et leurs discours. Enonciation et interaction. – Aix-en-Provence: Presses de l’Université de Provence, 1998. – 263 p. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с. 25. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Языки русской культуры, 2004. – 555 с. 26. *Dictionnaire d’analyse du discours* / [sous la direction de P. Charaudeau, D. Maingueneau]. – Paris: Editions du Seuil, 2002. – 662 p.